

مقدمه

سیر و سیاحت در سرزمین‌های مختلف، همواره جزئی از نیازهای زندگی انسان و یکی از روش‌های پررونق گذران سال‌هاست. اوقات فراغت به‌شمار می‌رود. در قرن حاضر، امکانات بسیار گسترده صنعت حمل و نقل، محدودیت ارتباطات انسانی بین جوامع مختلف را از بین برده و به همین دلیل صنعت گردشگری به‌عنوان مقوله‌ای اساسی و مهم در زندگی بشر مطرح شده است. این صنعت موجب توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی ملت‌ها شده، مشاغل بی‌شماری را ایجاد کرده، دوستی و صلح بین کشورها را فراهم ساخته و باعث ارتقای سطح دانش و آگاهی انسان‌ها شده است. و به همین دلیل، گسترش این صنعت به‌عنوان پدیده‌ای مهم در تسهیل امر توسعه به حساب می‌آید. اما اگر در توسعه صنعت گردشگری، ارزش‌های دیگری به‌جز ارزش‌های اقتصادی مطرح نظر نباشد، مسلماً اثرات تخریبی زیادی برجا خواهد گذاشت و پس از مدتی کوتاه، با طبیعتی تحریک شده و جامعه‌ای که ارزش‌های انسانی و فرهنگی آن به سستی گراییده است، مواجه خواهیم شد. بنابراین، گردشگری را باید توسعه داد؛ اما نه به هر قیمت؛ بلکه آنچه باید مورد توجه قرار بگیرد، توسعه متوازن، متعادل و پایدار گردشگری است؛ به نحوی که آسیب‌های ناشی از آن

چکیده

سیاست‌های کلان گردشگری باید همراه با منابع و مصالح محیطی طرح و اجرا شوند. در غیر این صورت، گسترش این صنعت می‌تواند در منابع طبیعی، ملی و حتی میراث فرهنگی اثرات مخربی برجا بگذارد. برای حفاظت بهتر از محیط زیست مورد استفاده این صنعت و حرکت کردن در جهت توسعه پایدار، باید زمینه‌ای معقول و منطقی فراهم کرد. در این رابطه، سه پایداری بوم‌شناختی، پایداری فرهنگی-اجتماعی و پایداری اقتصادی باید در ارتباط با توسعه صنعت گردشگری مورد توجه قرار گیرد. این موارد که در مقوله سیاست‌های توسعه پایدار گردشگری مطرح می‌شوند، باید توسط مسئولان ذیربط به مرحله اجرا درآیند؛ زیرا هیچ چاره‌ای جز این نیست که راهبردهای سازگار بین توسعه گردشگری و محیط زیست برقرار شود.

گردشگری و توسعه پایدار

علی منصوری

دانشجوی دوره دکتری جغرافیا
دانشگاه اصفهان

به حداقل برسد و حداکثر بهره‌وری را ایجاد کند. در این صورت است که ما به توسعه پایدار گردشگری دست خواهیم یافت.

اهمیت موضوع

به دلیل آن‌که بهره‌برداری از توان‌ها و قابلیت‌های گردشگری در هر منطقه می‌تواند

زمینه‌ای پویا و فعال را برای توسعه آن منطقه فراهم کند، تحلیل و ارزیابی توان‌ها و قابلیت‌های مزبور به گونه‌ای علمی و تحقیقی همراه با رعایت مسائل زیست محیطی، ضرورتی ویژه خواهد داشت. نیازهای روزافزون مردمان شهرنشین به محیط‌های تفریحی و استراحتگاهی از طرفی و جابه‌جایی میلیون‌ها گردشگر در طول سال از طرف دیگر و همچنین فشار لجام گسیخته آن‌ها روی محیط زیست، اهمیت موضوع توسعه پایدار گردشگری را آشکار خواهد ساخت. این فشار بی‌امان بر محیط زیست زمانی شکل فاجعه به خود می‌گیرد که ملاک توسعه گردشگری فقط ارزش‌های اقتصادی باشد و پیامدهای مخرب زیست محیطی این توسعه فراموش شود. برای اجتناب از این

پیامدهای نامیمون، در هر جنبه‌ای از توسعه گردشگری باید توسعه پایدار را مدنظر داشت.

طرح موضوع

۱. توسعه پایدار

«کیسیون جهانی محیط زیست و توسعه در سال ۱۹۸۷م، توسعه پایدار را این گونه تعریف کرده است: «برآوردن نیازهای نسل حاضر بدون به مخاطره انداختن توانایی نسل‌های آتی در برآوردن نیازهای خودشان.» (رحمانی، ۱۳۷۳، ۲۵)

باید متذکر شویم که: «توسعه پایدار بر

سه اصل عمده پایداری بوم‌شناختی، پایداری فرهنگی-اجتماعی و پایداری اقتصادی استوار است. پایداری بوم‌شناختی تضمین‌کننده آن است که توسعه با حفظ فرآیندهای اساسی زیست محیطی، تنوع و منابع گونه‌های زیستی

که مبتنی بر حفظ محیط زیست باشد و حامل هراس از نابودی هویت فرهنگی نباشد. در کنفرانس جهانی حفاظت و توسعه در اتاوا، چنین اعلام شده است: هدف توسعه پایدار، دستیابی به موارد زیر است:

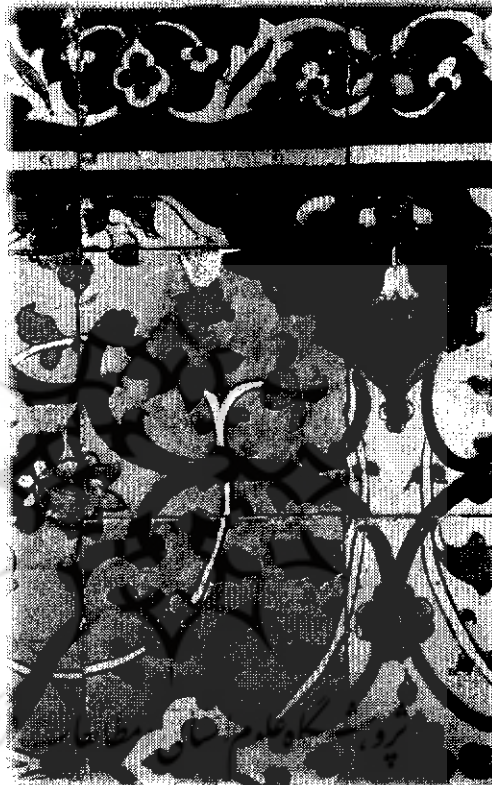
۱. به هم پیوستگی حفاظت و توسعه؛
۲. دستیابی به برابری و عدالت اجتماعی؛
۳. رفع نیازهای اساسی انسان‌ها؛
۴. نگهداری تمامیت اکولوژیکی؛
۵. در نظر گرفتن خودکفایی اجتماعی و تنوع فرهنگی.

۲. سیاست‌های توسعه گردشگری پایدار

هدف اصلی گردشگری پایدار، ارائه روش‌های منطقی در بهره‌گیری از منابع طبیعی و انسانی و ممانعت از به‌کارگیری غیرعلمی این منابع است. به دلیل آن‌که توسعه پایدار گردشگری دارای دو جنبه حفاظت از محیط زیست و منابع و میراث فرهنگی جوامع است. بنابراین، گردشگری پایدار باید با سیاست مشخص و مدونی به اجرا درآید تا بتواند حرکت امیدبخش این صنعت در توسعه همه‌جانبه کشور را تضمین کند.

سازمان جهانی گردشگری (WTO) با توجه به اصول بیانیه ریو^۱ که در همین کنفرانس اعلام شده است، توسعه پایدار را فعالیتی می‌داند که نه تنها منابع طبیعی و فرهنگی را حفظ می‌کند، بلکه ظرفیت را نیز برای ایجاد درآمد و اشتغال مستمر افزایش می‌دهد. (سنایی، ۱۳۷۴، ۱۳۵).

طبق یک برآورد، گردشگری با تأمین

سازگار باشد (سنایی، ۱۳۷۴، ۱۳۴). پایداری فرهنگی-اجتماعی تضمین می‌کند که توسعه با فرهنگ و ارزش‌های مردمی که متأثر از آن هستند، سازگار است و هویت جامعه را حفظ می‌کند. پایداری اقتصادی تضمین می‌کند که توسعه، واجد کارایی اقتصادی است و منابع باید به ترتیبی اداره بشوند که بتوانند پشتیبان نسل‌های آینده باشند؛ «چون انسان به عنوان مرکز توجهات توسعه پایدار معرفی شده است.» (لوراسانی، ۱۳۷۴، ۱۱۴).

بنابراین، توسعه پایدار آن توسعه‌ای است

در توسعه گردشگری ارزش های دیگری به جز ارزش های اقتصادی ملاک انتخاب نباشد، این صنعت، اثر مخرب زیست محیطی خودش را در آینده هویدا خواهد ساخت. سرانجام آنچه که باید مورد توجه قرار بگیرد، توسعه متوازن و متعادل گردشگری است؛ به نحوی که آسیب های ناشی از توسعه گردشگری به حداقل برسد و توسعه پایدار قابل دسترسی باشد.

۳. اکوتوریسم (Ecotourism)

برای استفاده از مکان های تفریحی و گردشگری، جنبه ای از علم بیولوژی مورد استفاده قرار می گیرد که به آن اکولوژی می گویند. از ترکیب این علم با توریسم، اکوتوریسم به وجود می آید که هدف آن عبارت است از: «بررسی توسعه صنعت گردشگری بدون لطمه زدن به محیط زیست»؛ چون محیط زیست انسان در مواردی همچون موارد زیر صدمه می بیند: نابودی تدریجی محیط های طبیعی، از بین رفتن زمین های کشاورزی، آلودگی آب های سطحی و زیرزمینی، ایجاد سرو صدا و انواع آلودگی و....

«WTO» مواردی را از کنفرانس ریو در زمینه اکوتوریسم استخراج کرده است که عبارتند از:^۲

تعداد گردشگرهایی است که در اماکن گردشگری می توانند پذیرفته شوند. بنابراین، توسعه گردشگری پایدار توسعه ای است که بتواند با توجه به امکانات گردشگری در کشور و نوع جهانگردان بالقوه و بالفعل، از بروز مشکلات بپرهیزد و حداکثر مزیت ها را کسب کند. به عبارت دیگر، توسعه گردشگری پایدار عبارت است از: گسترش این صنعت و جذب گردشگرها به کشور با استفاده از منابع موجود؛ به گونه ای که ضمن پاسخ دادن به نیازهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و ضوابط قانونی جامعه و همچنین انتظارات گردشگرها، بتوان وحدت و یکپارچگی، هویت فرهنگی و سلامت محیط زیست، رشد اقتصادی و رفاه مردم و میهمانان آن ها را به گونه ای متوازن و پیوسته تأمین کرد. اما اگر

یک دهم تولید ناخالص داخلی و اشتغال بزرگ ترین منبع تولید ناخالص داخلی و اشتغال در دنیاست و در قرن بیست و یکم به موتور متحرک اقتصاد جهانی تبدیل خواهد شد. «گردشگری در مقام مقایسه با انواع دیگر فعالیت های اقتصادی، تنها صنعتی است که توسعه آن در چارچوب یک سیاست صحیح و مقررات آگاهانه امکان پذیر است» (دیباچی، ۱۳۷۱، ۶۱).

سیاست توسعه چنین فعالیت گسترده و توانمندی که از یک سو بخش های صنعتی، تجاری، خدماتی و فرهنگی را به حرکت درآورده و از سوی دیگر باعث بزرگ ترین تحرک جغرافیایی در طول تاریخ بشریت است، باید به گونه ای باشد که در عین دستیابی به رشد بیش تر، از محیط زیست و منابع فرهنگی و میراث بشری نیز حفاظت کند. این مقصود در چارچوب نگرش به توسعه گردشگری پایدار برآورده می شود. این سیاست را می توان در سه مورد زیر خلاصه کرد:

۱. اصلاح کیفیت زندگی جامعه میزبان؛
۲. تأمین تجارب کیفی برای گردشگر؛
۳. حفظ کیفیت محیط زیست که هم جامعه میزبان و هم گردشگرها به آن وابسته هستند.

سیاست های توسعه پایدار گردشگری در هر مکانی باید با ظرفیت نگهداری هماهنگ و مطابق باشد. این اصطلاح، معرف حداکثر

۱. گردشگری باید به حفاظت و احیای اکوسیستم کره زمین کمک کند. در این ارتباط، گردشگری می‌تواند به حفاظت از پارک‌های ملی و سایر اکوسیستم‌های حیاتی کره زمین مدد رساند.

۲. گردشگری، توسعه و حفاظت از محیط زیست، با یکدیگر مرتبط هستند.

۳. قوانین بین‌المللی حفاظت از محیط زیست در توسعه صنعت گردشگری و سفر، در سطح جهان محترم شمرده شود.

۴. ملت‌ها باید همدیگر را از بلایای طبیعی که می‌توانند بر صنعت گردشگری و انواع گردشگری اثر بگذارند، مطلع سازند و در این رابطه، انتشار جزوه‌هایی در ارتباط با کاهش اثرات بلایای طبیعی در نواحی گردشگری مؤثر است.

«و بالاخره این که، رفتار گردشگرها باید بیش تر مطابق رسم کشور میزبان باشد؛ درباره محیط زیست بیش تر احساس مسؤولیت کنند؛ سفر کنند و کم تر به محیط زیست ضرر برسانند.»

(Mader- uli- p, 274)

۴. سیاست‌های فرهنگی در توسعه گردشگری پایدار

فرهنگ، پایه و اساس تمدن است. پس از شکل گرفتن فرهنگ، استواری و سلامت آن در برخورد با فرهنگ‌های دیگر آشکار می‌شود و اصلی‌ترین راه برخورد فرهنگ‌ها، گردشگری است. با توجه به این که ۹۰٪ درصد از گردشگرهایی که از کشورهای جهان دیدن می‌کنند، گردشگران فرهنگی هستند و گردشگرهای علاقه‌مند به ایران عموماً برای جنبه‌های تاریخی- فرهنگی و حتی ادبی و

عرفانی به کشور ما سفر می‌کنند» (همشهری ۱۳۷۲/۸/۲، ص ۵)، بنابراین باید توسعه گردشگری در هر منطقه و ناحیه از کشور مطابق با خط مشی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران باشد. این سیاست در بند ۴۵ این گونه

توجه اساسی قرار گرفت و در ششمین اجلاس مجمع در سال ۱۹۸۵ م در بلغارستان مورد تأکید قرار گرفت و اعلامیه‌ای در این رابطه صادر شد. در مواد ۳، ۴ و ۵ این اعلامیه از دولت‌ها خواسته شده است که:

۱. برای تأمین منافع نسل‌های کنونی و آینده، از محیط زیست گردشگری که جنبه‌های انسانی، طبیعی، اجتماعی و فرهنگی آن میراث بشریت است، حفاظت کنند.

۲. با آزادسازی روزافزون مسافرت، امکان دسترسی گردشگر داخلی و بین‌المللی به اماکن میراث فرهنگی کشورهای میزبان و امکان تفاهم متقابل و بهبود روابط طرفین را فراهم آورند.

۳. امنیت گردشگران و امکان دسترسی آنان به خدمات بهداشتی، اجرایی و قانونی را فراهم کنند.

۴. اقدامات پیشگیرانه را برای مبارزه با مواد مخدر به منظور حمایت از گردشگرها و ساکنان جوامع میزبان تقویت کنند. «آقای پطروس غالی، دبیر کل قبلی سازمان ملل در نوامبر سال ۱۹۹۴ م در کنفرانس «WTO» در اوزاکا برای اطمینان از عدم منجر

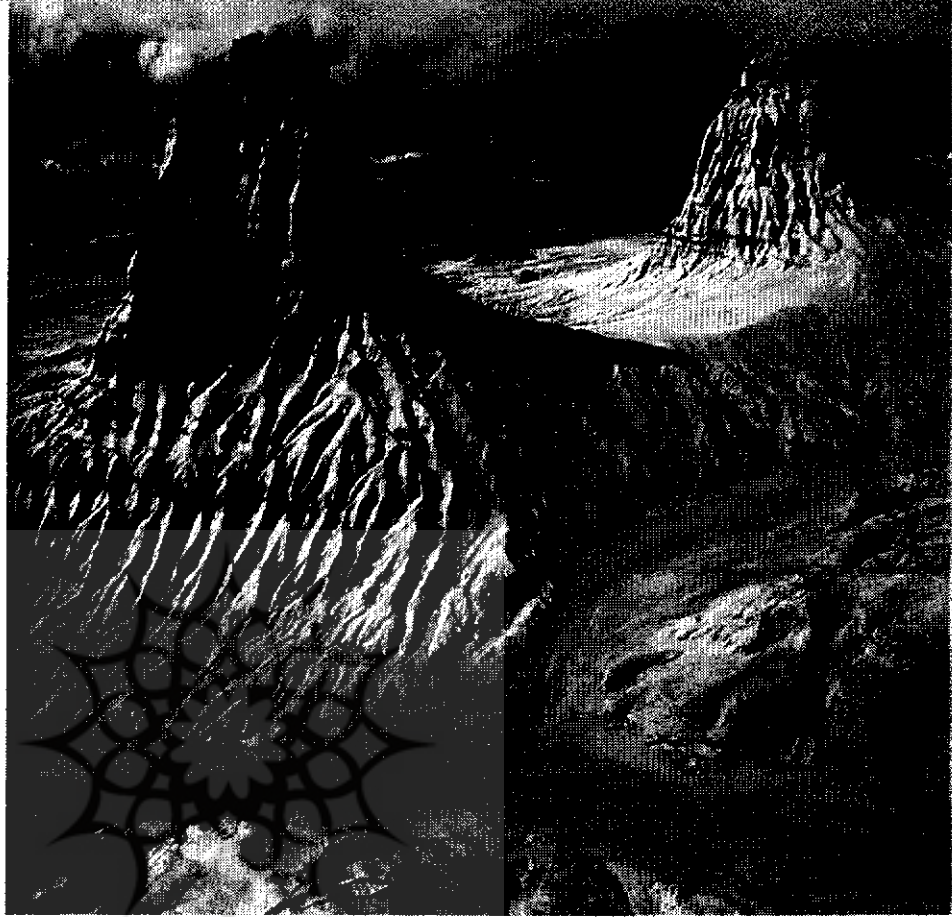
شدن گردشگری به مسخ ارزش‌های فرهنگی و تبدیل آن به منبعی برای غنای معنوی، خواستار توجه به آموزش گردشگری در سطوح دانشگاهی شد» (سینایی، ۱۳۷۲، ۱۳۶). نتیجه این که پایداری فرهنگی و اجتماعی، یکی از سه اصل توسعه پایدار است که در توسعه گردشگری پایدار رعایت شود.

۵. نقش دولت در توسعه گردشگری پایدار
«از آن‌جا که در فقه اسلامی، منابع

آمده است: «توسعه ایرانگردی و جهانگردی و تولید مواد فرهنگی و هنری لازم، برای معرفی مناطق زیارتی و سیاحتی ایران و برنامه‌ریزی در زمینه جذب مسافران خارجی و سیر و سفر داخلی، با افزایش بهره‌وری از امکانات زیارتی- سیاحتی و تفریحی کشور با رعایت قوانین و ارزش‌های مقدس انقلاب اسلامی به منظور شناسایی فرهنگ و تمدن اسلام و ایران.»

فرهنگ و اهمیت آن در برنامه‌ریزی‌های گردشگری با انتشار بیانیه مانیل در سال ۱۹۸۰ م در مجمع عمومی «WTO» مورد

برای انجام چنین کاری، لازم است تغییراتی در ساختار اداری مربوط به امور گردشگری صورت پذیرد و با تمهیداتی، موانع دست و پاگیر اداری را از سرراه توسعه پایدار این صنعت برداشت و تسهیلات لازم را برای انجام کلیه امور فراهم ساخت. همچنین «هماهنگی‌های لازم نیز بین ارگان‌های اجرایی ذینفع و گروه‌های کارشناسی اداری باید به طور جدی مدنظر قرار گیرد و با گردشگری سلیقه‌ای برخورد نشود.» (رضوانی، ۱۳۷۴، ۲۰۲).

نتیجه این که، چون در کشور کارهای زیربنایی گردشگری انجام نگرفته و بخش خصوصی از آن بی‌اطلاع است و بعضی هم از آن هراس دارند، دولت می‌تواند در زمینه سرمایه‌گذاری در این امر پیش قدم شود و بعد از راه افتادن امور، ادامه کار را به بخش خصوصی واگذار کند. چون بخش خصوصی همیشه منافع خود را در نظر می‌گیرد، دولت با توجه به در اختیار داشتن انفال، حفاظت زیست محیطی کاربری‌ها را باید همیشه مدنظر داشته باشد تا توسعه پایدار فراهم شود.

نتیجه

۱. صنعت گردشگری یک ضرورت است. انتخاب نیست و باید با دقت، نظم و حساب و کتاب اجرا شود و حفاظت از محیط زیست را مدنظر داشته باشد.
۲. گردشگری باید توسعه یابد؛ اما توسعه‌ای پایدار و دارای دوجنبه اصلی حفاظت از محیط زیست و منابع و میراث فرهنگی جوامع باشد.
۳. گردشگری که در قرن بیست و یکم به موتور محرک اقتصاد جهانی تبدیل می‌شود، باید با صلح، توسعه و حفاظت از محیط زیست هماهنگ باشد.
۴. اگر در گردشگری ارزش‌های دیگری

در نظر دارند؟ باید گفت که حفاظت زیست محیطی مهم‌ترین معیار در توسعه این صنعت است و در صورتی که متکی بر بنیادهای اصولی و اندیشمندانه باشد، یقیناً سهم عمده‌ای در توسعه صنعت گردشگری در کشور خواهد داشت.

۲. نگرش دوم به صنعت گردشگری، برخورد علمی با آن از طرف مسؤولان دولتی است که به دو نکته آموزش و پژوهش توجه کنند و توسعه این صنعت را به اشخاص محقق و کاردان در این زمینه بسپارند تا بتوانند بین توسعه گردشگری و رعایت مسائل زیست محیطی تعادل برقرار کنند.

۳. نگرش سوم به صنعت گردشگری، برخورد اجرایی با آن است؛ سیاست‌های اجرایی که در کوتاه مدت بتوان به نتیجه رسید.

طبیعی و انسانی، از جمله: جاذبه‌های گردشگری، جنگل‌ها، دریاها، رودخانه‌ها و همین‌طور بناهای باستانی و تاریخی در شمال انفال بوده [است] و به نمایندگی ولی فقیه در تولید دولت می‌باشد، طبیعتاً در یک حکومت اسلامی، بهره‌برداری از آن‌ها در قلمرو و صلاحیت دولت است. بنابراین، سازماندهی کارآمد در بخش گردشگری، می‌تواند منبع بسیار سرشاری از درآمدهای ارزی و ریالی برای دولت و مردم هر منطقه فراهم نماید» (ساسان، ۱۳۶۴، ۷۰).

از این جهت، سه نگرش متفاوت را می‌توان از جانب مسؤولان دولتی در نظر گرفت:

۱. اولین نگرش به صنعت گردشگری، برخورد سیاسی با آن است که چه معیارهایی را

به جز ارزش اقتصادی مورد نظر نباشد، این صنعت قطعاً اثرات تخریبی زیست محیطی برجا خواهد گذاشت.

۵. توسعه پایدار گردشگری باید بر سه اصل عمده پایداری بوم شناختی، پایداری فرهنگی-اجتماعی و پایداری اقتصادی استوار باشد.

۶. توسعه پایدار گردشگری توسعه ای است که بتواند حداکثر مزیت ها را کسب کند و از بروز مشکلات بپرهیزد.

۷. چاره ای جز این نیست که راهبردهای سازگار بین توسعه گردشگری و حفاظت محیط زیست برقرار شود.

۸. سرانجام این که، گردشگری، صلح، توسعه و حفاظت از محیط زیست، بایکدیگر ارتباط دارند.

زیرنویس

1. World Tourism Organization

(سازمان جهانی گردشگری)

۲. این کنفرانس موسوم به کنفرانس

«سران زمین» در ژوئن ۱۹۹۲ م در

ریودو ژانیرو در کشور برزیل برگزار شد.

۳. توسعه پایدار توریسم پس از اجلاس ریو (اصول و برنامه ها)، ترجمه الهام هدایی،

تهران، وزارت ارشاد، ۱۳۷۳، ص ۷۳.

۴. مراکز فرهنگی فارس، ۱۳۷۲، بند ۴۵، ص ۲۰۱

منابع

۱. ادینگتون؛ ج، اکوتوریسم، ترجمه اسماعیل کهرم،

انتشارات محیط زیست، تهران، ۱۳۷۴

۲. الوانی؛ مهدی، اصول و مبانی جهانگردی،

انتشارات بنیاد مستضعفان، تهران، ۱۳۷۴

۳. رحمانی، بیژن؛ مقدمه بر جغرافیای ورزش،

دانشگاه آزاد، ۱۳۷۳

۴. رضوانی؛ علی اصغر، جغرافیا و صنعت توریسم،

پیام نور، تهران، ۱۳۷۴

۵. ساسان؛ عبدالرحیم، «گردشگری و حمل و نقل»،

مجله دانشکده اقتصاد دانشگاه

اصفهان، ۱۳۶۴

۶. سینایی؛ وحید، توسعه پایدار گردشگری (ماهنامه

سیاسی و اقتصادی)، شماره ۹۶ و ۹۵، سال نهم،

مرداد و شهریور، ۱۳۷۴

۷. قره نژاد؛ حسن، مقدمه بر اقتصاد و سیاستگذاری

توریسم، انتشارات مانی، اصفهان، ۱۳۷۴

۸. لواسانی؛ احمد، کنفرانس بین المللی محیط زیست

در ریو، وزارت امور خارجه، تهران، ۱۳۷۴

۹. محلاتی؛ صلاح الدین، جهانگردی و اثرات مثبت

فرهنگی آن (مجله رشد جغرافیا)، شماره ۵، بهار ۱۳۶۵

۱۰. منصوری؛ علی، تحلیل جغرافیایی جاذبه های

توریستی شهرستان کازرون (پایان نامه فوق لیسانس)،

دانشگاه اصفهان، ۱۳۷۶

11. Madder, ueli «Tourism and Environment»

Annals of Tourism Research- Vol- 15-1988-

USA

